

**Ключник Альона Володимирівна, д-р екон. наук, проф.
Миколаївський національний аграрний університет**

ПОШИРЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СЕЛІ

Розвиток підприємницької діяльності на селі повинен ґрунтуватися на системному підході, що включає такі елементи (рівні): філософія, екологія, управління, економіка, логістика, технологія, техніка. На кожному з них відбувається вибір процесів, явищ, об'єктів, за допомогою яких можна досягти найбільшої ефективності розвитку підприємницької діяльності.

Філософський рівень – системоутворюючий, визначає суть, ідеологію й цінності розвитку підприємництва на селі, тобто це обрання найоптимальнішого виду та способу його здійснення.

Екологічний визначає принципи й форми гармонічної взаємодії підприємницької діяльності й навколишнього середовища сільських територій.

На управлінському рівні розробляються принципи побудови, структура підприємницької діяльності й механізми управління нею. Вважаємо, що для управління розвитком підприємництва на будь-якому рівні необхідно: навчитися визначати основні проблеми й завдання, створювати модель процесу і визначати його ключові індексатори, розробляти чіткі плани, процедури, вчити, мотивувати та зобов'язувати користувачів на виконання поставлених завдань, виявляти і враховувати відхилення, які відбуваються всередині процесу, і змінювати його, приймати і реалізовувати рішення й нести відповідальність за нього.

Економічний рівень визначає фінансово-економічну структуру й цільові показники бізнесу та оцінюється за показниками рентабельності. На цьому рівні підприємець повинен вміти реагувати на зміну кон'юнктури ринку.

Порядок транспортного, інформаційного, складського та інших видів забезпечення є змістом логістичного рівня. Він характеризує показники швидкості здійснення основних фаз підприємництва.

Технологічний рівень – це правила, прийому і регламент здійснення повного виду підприємницької діяльності, а технічний – визначення певних ресурсів, які використовуються у ході побудови і здійснення підприємницької діяльності.

Сьогодні в Україні все більше поширюється розвиток малих промислових виробництв у сільській місцевості. Зокрема, можна виділити кілька напрямів: переробка сільськогосподарської сировини з метою зменшення її витрат, підвищення якості, розширення асортименту продукції, необхідної для населення, виробництво місцевих будівельних матеріалів для розбудови інфраструктури села, організація різних виробництв, які сприяють найповнішій і ефективній зайнятості трудових ресурсів, забезпеченню їх заробітками і підвищенню економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, обслуговування основного виробництва шляхом організації ремонту сільськогосподарської техніки, обладнання, а також забезпечення електро- і теплоенергію

В умовах несприятливої кон'юнктури внутрішнього й зовнішнього ринку, стагнації виробництва в найгіршому становищі виявилось українське село. Поширюється безробіття, занепадає соціальна інфраструктура, зокрема підприємств побутового обслуговування залишилося менше однієї третини. У результаті соціально-економічного занепаду села поглибилася демографічна криза. Як свідчить практика розвинених країн, у подоланні вказаних негативних тенденцій значну роль можуть відіграти несільськогосподарські види діяльності, насамперед ті, які не вимагають державних капіталовкладень, а можуть задовольнятися поки що використанням існуючих сільських територій, приватного житлового фонду, матеріальних статків.

Основними видами несільськогосподарського підприємництва є сільський туризм, ресторанний бізнес, торгівля, послуги швачки та перукарні, транспортні перевезення.

Сьогодні туризм (зокрема, сільський зелений) – найбільш стрімко зростаюча галузь у світі. Приблизно десять відсотків світового валового продукту приносить міжнародна туристична індустрія. Близько 500 млрд. дол. США становлять щорічні надходження від світової туристичної галузі.

Сільський зелений туризм – це саме той сектор економіки, який заслуговує на більшу увагу в Україні. Він потенційно може забезпечити значний внесок в економіку села у вигляді нових робочих місць, збільшення надходжень від зовнішньоекономічної діяльності, поповнення державного бюджету через сплату податків, сприяння зниженню імпорту та інтенсифікації використання місцевих сировинних ресурсів.

Іноземні туристи, прихильники відпочинку в українському селі, як і регіональні споживачі, сплачують усі відповідні податки, зокрема на додану вартість та акцизний збір, і приводять до сплати податків іншими господарюючими суб'єктами.

Сільський зелений туризм – індустрія експорту, яка відрізняється від інших експортних галузей одним важливим аспектом: більшість експортерів вивозять свої товари з країни до споживача, а в туризмі споживач прибуває в країну для того, щоб придбати та спожити вироблені продукти та послуги. Це створює додаткові надходження до місцевої економіки. Крім безпосередніх господарів, що надають послуги з сільського зеленого (агро-, еко-) туризму, можуть отримати робочі місця більшість громади окремого села, яка займається вишивкою, килимарством, гончарством, ткацтвом, різьбярством, писанкарством, ковальством, овочівництвом, садівництвом, бджільництвом, тваринництвом, у тому числі конярством. Значну організаційну й методичну допомогу жителям сіл у цьому процесі можуть надати сільські, селищні,

міські, районні ради, котрі несуть безпосередню відповідальність за сталий розвиток підзвітних їм територій.

Сьогоднішній міський турист надає перевагу активному відпочинку в місцях з екологічно чистим навколишнім середовищем, а також шукає можливостей культурного збагачення, самоосвіти. Для задоволення таких потреб Україна має надзвичайно великі туристично-рекреаційні можливості.

Майже п'ятнадцять відсотків території – це курорти, зони відпочинку, гірські та приморські ландшафти, придніпровські зелені зони, де прекрасне здорове повітря, чисті ріки, гори, місцевості, збережені національні традиції, фольклор, музеї, церкви та інші архітектурні пам'ятки.

Історично сформувалося більше як 500 населених пунктів, що мають унікальну історико-культурну спадщину. Державою охороняється близько 30 національних і регіональних парків та садіб відомих діячів української культури. Визначними є лікувальні ресурси – понад 400 джерел мінеральних вод та 100 родовищ цілющих грязей, велика кількість яких є унікальними не тільки для України, а й Європи.

Значна частина цих ресурсів зосереджена в межах сільської місцевості, площа якої становить 69,3% території країни, та в межах лісових угідь – відповідно 17,2%. В селах України нараховується 6,3 млн. житлових будинків, з яких 98% перебувають у приватній власності.

Середньорічна кількість працездатного населення, що мешкає в селах, становить 6,4 млн., з них більше 0,5 млн. офіційно зареєстровані як безробітні, 3 млн. відносяться до категорії незайнятого населення. Цікавими туристсько-екскурсійними об'єктами є пам'ятки історії, архітектури, археології, об'єкти етнографії, заклади культури, виставки тощо. У сільській місцевості, крім історико-культурних об'єктів, потенційно привабливими є хліборобство як етнографічне явище, що поєднане з ритуалами: привітання з «хлібом, сіллю та рушником», «толока» – участь громади при збиранні хліба, на сінокосі – «обжинки» – свято після збирання урожаю; промисли – мисливство, рибальство, збиральництво, чумацтво; ремесла – лозоплетіння,

бондарство, столярство, гутництво (виготовлення скла), кушнірство (вичинка шкур для одягу); народна архітектура – хата, клуня, хлів, комора, церкви та каплиці, млини й вітряки; українське національне вбрання і кухня.

Якщо належним чином задіяти таке велике багатство матеріальної і духовної культури України, у сільському зеленому туризмі позитивний результат не забариться: зросте добробут сільської родини, диверсифікуються доходи населення, зменшиться міграція із сільської місцевості, розшириться спектр туристичних послуг, збільшаться надходження до місцевих бюджетів, підвищиться конкурентоспроможність й привабливість, зростуть обсяги внутрішніх і зовнішніх інвестицій до сільських регіонів, кількість робочих місць у галузях, прямо або опосередковано пов'язаних із сільським туризмом; молодь, зокрема жінки, інші категорії громадян започаткують власну справу у сфері сільського туризму.

Сфера рекреації і туризму дуже розвинена в західних регіонах країни, чого не можна сказати про південні. Так, у Миколаївській області існують усі передумови для відпочинку в селі, тобто розвитку сільського туризму, що можна розглядати як специфічну форму підсобної господарської діяльності в сільському середовищі з використанням природного та культурного потенціалу територій, або як форму малого підприємництва, що дає можливість певною мірою вирішити проблему зайнятості сільського населення, покращити його добробут, повніше використати природний та історико-культурний потенціал сільської місцевості. Розвиток сільського відпочинку має реальну державну перспективу і сприяє поліпшенню соціально-економічної ситуації сільських територій.

З метою розробки стратегічних напрямів розвитку сфери рекреації і туризму в сільських територіях Миколаївської області проведемо SWOT-аналіз, за результатами якого визначено першочергові напрями впровадження стратегічних заходів (табл.).

Слід зазначити, що Миколаївщина має свій потенціал для розвитку зеленого туризму. По-перше, це населені пункти Кінбурнської коси, село Парутино, що межує з Національним історико-археологічним заповідником «Ольвія», села в межах Врадіївського, Кривоозерського, Первомайського, Арбузинського, Вознесенського, Доманівського та Братського районів. Можна також прогнозувати перспективність для впровадження сільського туризму в селах на берегах рік Кодима і Синюха, де, наприклад, ще десять років тому можна було побачити працюючим справжній водяний млин. Сільський зелений туризм має перспективу розвитку в багатьох районах Миколаївщини, а саме: Миколаївському – с. Богданівка, Баштанському – с. Піски, Арбузинському – смт. Костянтинівка та ін.

Таблиця

SWOT-аналіз розвитку зеленого туризму в Миколаївській області*

ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
Географічне та геополітичне розташування	Недосконалі умови прибуття та пересування (неякісне транспортне забезпечення, стан доріг)
Історична національно-етнографічна особливість регіону	Не розроблено програми просування національно-етнографічної спадщини регіону
Існування досвіду прийому відвідувачів	Відсутність стійких інвестицій в сферу рекреації
Наявність природних рекреаційних ресурсів	Занедбаність пам'яток історії, архітектури та культури
Наявність архітектурних пам'яток, історична спадщина міст і сіл, збереженість самотньої культури та народних ремесел	Нерівномірність розміщення закладів інфраструктури в територіально-адміністративному розрізі
Вихід до Чорного моря	Політичні негаразди на загальнодержавному рівні
Політична стабільність регіону, відсутність міжнаціональних та міжрелігійних конфліктів	Відсутність інформації про область, недостатність туристичних карт, довідників, рекламної продукції
Визначеність на рекреаційно-туристичних ринках, у т.ч. міжнародних (Росія, Молдова, Білорусія, Латвія, Румунія), порівняно позитивний імідж регіону	Науково не обґрунтовано стимулювання процесів розвитку рекреаційно-туристичної сфери, недостатність коштів для проведення маркетингових досліджень та реклами
Значний науковий потенціал, підготовка спеціалізованих кадрів навчальними закладами	Невисокий рівень якості обслуговування

Чисте навколишнє середовище, порівняно невисоке забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС	Відсутність гарантій якості послуг, нестача кваліфікованих спеціалізованих кадрів
Розвинута транспортна мережа	Не розроблена чітка концепція розвитку туризму
Зростання якості та асортименту рекреаційно-туристичних послуг, тенденції до нарощування наданих послуг	Відсутність достатньої кількості розроблених та впроваджених туристичних маршрутів
Визнання рекреаційно-туристичної сфери одним із пріоритетних напрямів розвитку сільських територій	Недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази в галузі рекреації, неналежний стан туристичних маршрутів

* Джерело: власні дослідження.

Березанський і Веселинівський райони відомі в минулому своїми багаточисельними селами німецьких колоністів (для німецьких споживачів цей напрям має особливе значення, адже з початку XIX ст. до 1940-х рр. у цих районах існували сотні німецьких поселень, і в багатьох німців з цими місцями пов'язана сімейна історія), що мають самотню історію, культуру, господарський побут. Можливо використовувати цей факт для залучення туристів із Німеччини.

Село Софіївка Новобузького району славиться своїми знаменитими мальовничими куточками природи – невеликими схилами, водопадами, річками. Більшість населення району відпочиває саме тут. Однак досі в зазначеному селі немає об'єктів, де туристи могли б отримати послуги комфортного проживання.

Відкриття таких агроосель зацікавить потенційних інвесторів, одним з яких може бути Програма розвитку ООН. У межах проекту «Стійкі еко- та етносела», термін реалізації якого -5 років, а приблизний бюджет – 7 млн. євро.

Основною гордістю Новобузького району є Палагеївський монастир, який розташований біля ландшафтно-регіонального парку «Інгул» на березі одноіменної річки. Чимало людей з різних куточків України та світу приїжджає відвідати монастир, який славиться легендами та історичною давниною. Розвиткові туризму сприяє участь у різноманітних конкурсах. Так,

разом із Новобузькою районною радою розроблено проект «Популяризація краси та неповторності малої батьківщини, перлини Новобужжя – Пелагеївки» для участі у Всеукраїнському конкурсі проектів та програм розвитку місцевого самоврядування. Реалізація проекту створить можливість для розвитку і розповсюдження зеленого туризму у Новобузькому районі, що сприятиме:

- розвитку регіону, де надаватимуться туристські послуги;
- зайнятості населення, створенню нових робочих місць;
- збільшенню доходів сімей за рахунок наданих послуг і реалізації продуктів, вироблених та вирощених у приватному господарстві (відкриття торговельних точок);
- відновленню фізичних та духовних сил відвідувачів;
- поліпшенню благоустрою та розвитку соціальної інфраструктури відповідної території;
- розвитку заповідних об'єктів, проведенню екологічної просвіти населення;
- збереженню екологічного стану територій та місцевих пам'яток історико-архітектурної спадщини, відродженню народних звичаїв;
- наповнення місцевих бюджетів.

Обсяг коштів, необхідних для реалізації проекту, та джерела його фінансування такі: загальна сума коштів – 431 тис. 100 грн., від ради конкурсу – 200, місцевого бюджету – 150 тис., з інших джерел (меценати, спонсори) – 81 тис. 100 гривень.

У межах зазначеного проекту передбачено створення туристичного комплексу з використанням приміщення дитячого оздоровчого табору відпочинку «Пелагеївський» та облаштування на його території наметового містечка. З метою поширення екологічного туризму на Новобужжі доцільно створити якісний туристський продукт, що пропонується на прикладі регіонального ландшафтного парку «Приінгульський».

Зелений туризм спонукає до розвитку ресторанного господарства у сільській місцевості, який на сучасному етапі: визначається характером і масштабами потреб людей у послугах з організації споживання матеріальних і духовних благ у недомашніх умовах; безпосередньо залежить від рівня платоспроможного попиту сільського населення і структури витрат його доходів; пов'язаний зі станом здоров'я, працездатності, рівнем життя сільських мешканців; обумовлюється певними особливостями організаційно-економічного та соціального характеру; сприяє боротьбі з бідністю та є каталізатором наближення рівня життя в селі та місті; дає змогу підвищити культуру споживання та забезпечити раціональне харчування різних груп споживачів [3].

Заклади ресторанного господарства споживчої кооперації у сільській місцевості надають споживачам комплекс різноманітних послуг: харчування (виготовлення кулінарної продукції, її реалізації та організації споживання відповідно до типу і складу закладу), виготовлення кулінарної продукції та кондитерських виробів, реалізації продукції (кулінарних та кондитерських виробів за межами закладу ресторанного господарства), організації обслуговування споживачів, дозвілля і святкування урочистих подій, інформаційно-консультативні тощо [254].

Ми погоджуємося з думкою Н. Г. Міценко [3] стосовно того, що для розвитку ресторанного господарства в сільській місцевості потрібно реалізувати комплекс заходів, зокрема:

- розробити програму створення об'єктів ресторанного господарства та оптимізувати їх типи відповідно до тенденцій сучасного ринку;
- розширити діяльність закладів харчування у шкільних, дитячих, медичних закладах з використанням сучасних недорогих технологій приготування та доготування їжі, швидкого обслуговування;
- реорганізувати роботу закладів ресторанного господарства, орієнтуючись на потреби різних обслуговуваних контингентів, що враховують релігійні, національні особливості, традиції;

- оновити матеріально-технічну базу підприємств ресторанного господарства, надати їм сучасного вигляду;
- розробити ефективну і маркетингову та гнучку цінову політику;
- підвищити рівень наданих послуг, розширити та урізноманітнити асортимент продукції, покращити якість обслуговування.

Запропоновані заходи дадуть змогу розширити мережу закладів ресторанного господарства та підвищити їх доступність для споживачів, підняти імідж закладів та їх конкурентоспроможність на ринку, збільшити популярність послуг ресторанного господарства в сільській місцевості, і, як наслідок, досягти зростання роздрібного товарообороту та прибутковості підприємницької діяльності.

Крім того, вважаємо, що неабиякий прибуток можна отримати з надання послуг, зокрема перукарських, швачок, ремонту взуття, за якими люди їдуть до районних центрів, і за браком часу (обмеженість за рахунок руху автобусів) не завжди мають змогу їх отримати. Для вирішення цієї проблеми доцільно в межах визначених нами сільських рад створити побутові будинки, в яких будуть працювати окремі підприємці з надання відповідних послуг. Що стосується приміщення, то в кожній сільській місцевості є дім, який можна придбати, фактично за безцінь, коштом сільської ради. Облаштування робочого місця здійснює кожен підприємець окремо. Сільська рада буде отримувати орендну плату за приміщення.

Існують певні проблеми й у здійсненні комерційного підприємництва. Так, зокрема на території Топильнянської сільської ради, що на Шполянщині, діє ринок, місце на якому коштує 2 грн. 55 коп. Звісно, торгівля ця незаконна, відповідних дозволів ніхто не має. Звідки та продукція привезена та й чи відповідає вона нормам, перевірити важко. Разом з тим у селі є три магазини, які мають усі документи, проте якість товару далеко не на належному рівні. Та й нарікань від місцевих на легальну торгівлю значно більше, ніж на стихійний базар. За словами голови сільради, такі ринки для більшості селян – чи не єдина можливість придбати все необхідне з продуктів харчування та для господарства.

Автобуси до Шполи курсують у край рідко, здебільшого рано-вранці, тому до базару дістатися дуже важко. Якщо ж урахувати, що близько 70% селян – пенсіонери, то зрозуміло, що такі поїздки даються в край важко. Тому, звісно, дуже зручно, коли ринок приїздить до нас сам, а на дозволи та сертифікати більшість жителів просто не зважає. Звісно, санстанція й інші установи мають перевіряти якість товару, проте їм зручніше просто закрити ринок.

Вважаємо, що таку торгівлю потрібно привести до відповідних норм, створити більш належні умови за державної підтримки.

Розвивати комерційне підприємництво, яке працює на експорт, можна і за допомогою поштового зв'язку, що пов'язує сільських дрібних товаровиробників з ринком. Так, наприклад, у Перу діє програма «Експорт без перешкод», згідна з якою фізична особа чи фірма йде з товаром у найближче поштове відділення, яке безкоштовно здійснює його упаковку. Відправник заповнює експортну декларацію, а пошта зважує упаковку й сканує декларацію. Експортувати таким чином можна товари, вартість яких не перевищує 2 тис. дол. США. Основною перевагою такою послуги є те, що експортеру не потрібно послуги митниці, логіста, експедитора, а лише слід прийти до поштового відділення де є ваги та сканер, а потім скористатися Інтернетом, щоб заповнити експортну декларація для податкової.

За 6 місяців з моменту можливості використання такої послуги більше ніж 300 фірм відправили товар на суму понад 300 тис. дол. США. Основними користувачами стали дрібні підприємці та невеликі фірми, які займаються ювелірною справою, виготовляють одяг із бавовни, шкіряне взуття, харчові домішки, косметику, вироби із дерева, ремісничі вироби, бакалію. Причому більшість експортерів є сільськими жителями [1, с. 281].

Вважаємо за доцільне розвивати і соціальне підприємництво на селі. Це новий проект Британської Ради в Україні та інших державах світу. Його головна мета – поширення ідеї соціального підприємництва в українському суспільстві та надання юридичної, фінансової й консультативної допомоги соціальним підприємцям, які прагнуть розпочати власну справу. Підприємства, що мають

мету вирішити соціальні проблеми, успішно існують у багатьох країнах. Лише у Великобританії сьогодні налічується понад 50 тис. таких організацій – від центрів фахової підготовки чи догляду за неповносправними людьми до броварень і навіть готелів, що належать громаді.

Соціальне підприємство – це бізнес, що переслідує переважно соціальні цілі, прибутки якого спрямовуються головним чином на саморозвиток, громадські справи чи вирішення гострих суспільних проблем. Воно діє за всіма законами бізнесу і приносить прибуток, тому не вважається благодійною організацією. Соціальне підприємництво надзвичайно динамічно розвивається в європейських країнах, розв’язуючи проблеми безробіття та соціального захисту.

Наразі у сільській місцевості та аграрній сфері слід усе більше поширювати підприємництво, що сприяє зростанню сфери аграрної праці, створенню нових можливостей для працевлаштування сільського населення. Від розвитку підприємницької діяльності залежить вирішення соціально-економічних проблем українського села. Саме підприємці як рушійна сила економічного прогресу й підвищення рівня добробуту селян здатні забезпечити поступальний розвиток сільських територій.

Список використаних джерел

1. Доклад о мировом развитии 2009. Новый взгляд на экономическую географию. Издано для Всемирного банка. – М.: Весь Мир, 2009. – С. 384.
2. Мій здобуток – довір’я земляків, команда та четверо дітей // Урядовий кур’єр. – 2011. – № 132. – С. 14.
3. Міценко Н. Г. Ресторанне господарство споживчої кооперації в сільській місцевості // Н. Г. Міценко, О. М. Муравинець // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 219. – С. 235–241.